

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Karonen, Petri; Östberg, Kjell

Title: Avslutning

Year: 2018

Version:

Please cite the original version:

Karonen, P., & Östberg, K. (2018). Avslutning. In H. Meinander, P. Karonen, & K. Östberg (Eds.), *Demokratins drivkrafter : kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (pp. 423-435, 492-493). Svenska litteratursällskapet i Finland; Appell Förlag. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 819. <https://www.sls.fi/sites/default/files/publications/pdf/2279.pdf>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Avslutning

När denna bok går ur tryck förbereds som bäst minnet av demokratins genombrott på många håll i Nordeuropa. Finland fick sin självständighet i december 1917 och sin första egna författning 1919. I Sverige kommer parlamentarismens genombrott och den allmänna och lika rösträttens genomförande åren 1917–1921 att uppmärksammas. I en rad andra länder genomfördes omfattande demokratiska reformer likaså vid denna tid.

Enligt Samuel Huntingtons något vaga karakterisering hörde Sverige och Finland tillsammans med de övriga nordiska länderna, ett antal angloamerikanska stater och Schweiz till den första vågen av demokratier ("the first wave of democracy").¹ Baserat på analyserna och slutsatserna i denna bok kan det tilläggas att Sverige och Finland i det här avseendet var både lika och olika: demokratiseringen avancerade i stort sett samtidigt och ländernas geopolitiska kontexter påminde trots allt överraskande mycket om varandra. Som Henrik Meinander samt Matti Roitto, Petri Karonen och Jari Ojala påvisar i sina bidrag oroade man sig i båda länderna under hela den utforskade perioden mer eller mindre över Rysslands, Sovjetunionens och sedermera återigen Rysslands stormaktspolitiska agerande. Jämför man ländernas koppling till den globala marknaden och utvecklingen av deras inhemska näringsliv kan man i båda fallen tala om en omvandling från en fattiglapp till en rikeman.

Dessa yttre faktorer bidrog tydligt till att den inhemska stabiliteten och konsensusberedskapen förstärktes, vilket i sin tur ökade den representativa demokratins legitimitet. Såsom Ojala, Roitto och Karonen påpekar i kapitlet "Tillväxt och demokrati" råder det

nämligen ingen tvekan om att ländernas relativt sett utmärkta ekonomiska tillväxt är en väsentlig förklaring till stabiliteten i ländernas demokratiska styrelseformer. Visserligen hade Sverige ett försprång i förhållande till Finland tack vare sin lugnare inre och yttre utveckling, starkare infrastrukturer, industriella traditioner och naturrikedomar, men som Janne Holmén bland annat påvisar i sin jämförelse av ländernas utbildningsreformer gällde detta inte på alla fronter.

I början av vår undersökningsperiod (1890) var båda länderna utpräglade agrarsamhällen, som bedrev handel med endast ett fåtal exportvaror. Därefter vidtog i synnerhet inom den svenska industri-sektorn en produktivitetsökning som mellan 1910- och 1970-talet var av världsklass. Också Finlands utveckling kom att vara relativt snabb, trots att landet rycktes med i båda världskrigen och alla deras destabiliserande följder.

Men inför och under de nu pågående mångskiftande hyllningarna av våra länders demokratier och politiska kulturer i allmänhet har en omfattande internationell debatt om demokratins kris brutit ut. En sådan diskussion är sannerligen inget nytt fenomen. Tvärtom har den demokratiska krisen varit föremål för en återkommande diskussion under det gångna seklet, och självklart inte minst mot bakgrund av en långsam men tydlig återgång till mer totalitära system både nära och fjärran. Utvecklingen mot ökad demokrati, som de senaste decennierna varit påtaglig i delar av Asien, Afrika och östra Europa, har avstannat och delvis gått i motsatt riktning. Den arabiska vårens löften om folkligt styre har avstannat och ersatts av nya auktoritära regimer, eller av förödande inbördeskrig. I vårt när-område har de demokratiska rättigheterna i länder som Ryssland, Polen, Ungern eller Turkiet inskränkts.

Utvecklingen har skett i symbios med utvecklingen av högerpopulistiska och främlingsfientliga strömningar, för vilka traditionella demokratiska värderingar är underordnade nationalistiska och illiberala strävanden. Men tendensen att undergräva demokratiska strukturer är inte begränsad till populistiska fenomen, och inte bara till auktoritära regimer. Den italiensk-amerikanska statsvetarprofessorn Nadia Urbinati beskriver i stället populismen som ett av demokratins tre självskadebeteenden.² Att som populisterna anse sig

själva företräda folket utarmar demokratin som en arena för möten mellan olika idéer och intressen. Det andra självskadebeteendet är en tilltagande tendens att överlåta hanteringen av besvärliga samhällsproblem åt teknokratiska experter. Det tredje är att låta en liten grupp politiker mötas i mitten för att hitta gemensamma lösningar över huvudet på väljarna. Gemensamt för de tre förhållningssätten är att medborgarna reduceras till åskådare.

Framväxten av detta ”självskadebeteende” har skett parallellt med institutionella förändringar av politikens villkor, som utvecklats i samma riktning. Hit hör dels försvagningen av partidemokratin, dels politikens toppstyrning, som i denna antologi belyses av Kjell Östberg. Enligt honom utmynnar detta i en försvagning av det civila samhället. Hit hör också framväxten av övernationella organ – ofta med bristande demokratisk genomskinlighet – samt förskjutningen från politik till marknad och den åtföljande begränsningen av politikernas handlingsfrihet. Och självfallet har även den globala marknadens drivkrafter, inte minst i form av kapitalets allt friare rörlighet, påtagligt försämrat nationalstaternas möjligheter att bedriva en självständig ekonomisk politik.

Hur stabilt grundad är då demokratin i Finland och Sverige? Som kapitlen i denna antologi visat, har vägen mot demokrati i våra länder inte varit någon enkel resa från mörkret mot ljuset. Demokratins former, så som vi känner dem i dag och så som de institutionaliserades under åren efter första världskriget – en parlamentarisk demokrati byggd på allmän och lika rösträtt, var ingalunda givna eller okontroversiella. I själva verket fanns det en rad divergerande uppfattningar om demokratins funktion och gränser – till och med om den över huvud taget var önskvärd.

Varken liberalism eller konservatism var inledningsvis pådrivande då det gällde att införa demokrati i dess bokstavliga bemärkelse, folkvälde. Dessa politiska strömningar verkade för konstitutionella statsskick med begränsat folkligt deltagande och stor makt åt byråkratier och andra eliter, i Sverige också åt monarken. Det är uppenbart att det krävdes revolutioner och hot om revolution för att på allvar aktualisera ett mer omfattande folkstyre, inkluderande både män och kvinnor. Vissa länder, som Finland och Norge, hade gjort betydande framsteg redan innan första världskriget, men även där

var dessa erövringar en produkt av folkliga mobiliseringar för nationell självständighet.

I Sverige var den politiska högern av princip emot den allmänna rösträtten, och inte minst kvinnornas. Den accepterade rösträtten endast under galgen, under trycket från den tyska och den hotande svenska revolutionen hösten 1918, men försökte införa garantier mot ett alltför kraftigt genomslag. Några av dessa krav, som på olika sätt genomfördes också i Sverige, var skötsamhetsvillkor som begränsade rösträtten för delar av underklassen, ett tvåkammerssystem med ett mer konservativt överhus, monarkins fortlevnad och krav på kvalificerad majoritet för alltför stora kommunala utgiftsökningar. Även liberalerna var länge tveksamma till att ta bort alla spärrar för folkligt inflytande. In i det längsta ville de begränsa den kommunala rösträtten. Och i den författningsreform som genomfördes 1918–1919 inskränktes den kommunala rösträtten för en begränsad grupp, exempelvis för den som hade mer omfattande skatteskulder eller den som dömts att förlora sitt medborgerliga förtroende.³ Dessa inskränkningar slopades emellertid slutgiltigt i Sverige på 1930-talet. I Finland levde de kvar fram till 1960-talet, vilket framgår av Karonens, Roittos och Ojalas analys av ländernas politiska kulturer, i denna bok.

I Finland hade den allmänna rösträtten genomförts redan före första världskriget, men i den diskussion om en ny författning som bröt ut efter inbördeskriget 1918, fanns det på grund av både de inhemska motsättningarna och risken för att på nytt dras med i ryska revolutionen bland de konservativa en stark misstro mot att folket var moget för demokrati.⁴ Tydligast kom detta till uttryck i strävandet att genom införande av monarki skapa en stark statsmakt som kunde balansera de parlamentariska församlingarna. Ja, vissa gick till och med så långt att de lekte med tanken att införa begränsningar i rösträtten. En sådan infördes också för en viss tid genom att många från den förlorande sidan berövades sitt medborgerliga förtroende, men i början av 1920-talet hade största delen av deltagarna i det röda upproret återfått sina medborgerliga rättigheter. En betydligt mer långvarig inskränkning av riksdagens kontroll över regeringsmakten blev de facto de betydande maktbefogenheter som republikens president enligt 1919 års regeringsform erhöll i regeringsbildningarna och utrikespolitiken.

Som bekant hade det i Finland våren 1918 funnits också helt andra alternativ till den parlamentariska demokratin. Revolutionen i Finland var nära förknippad med bolsjevikernas maktövertagande i Petrograd och påminde om de arbetar- och soldatråd som strax därefter skulle sprida sig som en löpeld över Europa. I dag bedöms och utmönstras dessa alternativ i ljuset av sovjetsystemets urartning i Sovjetunionen. Men även om bolsjevikedaren Lenin gärna såg det som sin förtjänst, var varken de ryska sovjeterna eller de tyska soldat- och arbetarråden någon medveten skapelse av politiska strömningar. De uppstod i den våg av strejker och demonstrationer som svepte över det krigströtta Europa, och bland de soldater och arbetare som gjorde uppror mot sina överordnade för att få slut på det tröstlösa kriget och den därav föranledda livsmedelsbristen.

I de sönderfallande auktoritära politiska strukturer som kännetecknade de romanovska, wilhelmska och habsburgska imperierna utvecklades råden snart mot lokala och centrala maktorgan. I Finland, som ju strikt taget var en del av det sönderfallande romanovska imperiet, hade man i januari 1918 återigen drivit in i en situation, där landets senat på grund av att den förlorat sitt våldsmonopol inte längre var kapabel att hålla de alltmer hätska kontrahenterna isär. Pertti Haapala har därför konstaterat att det finländska samhället säckade ihop från toppen, och som både Jari Ehrnrooth och Pasi Ihalainen har framhållit underlättades situationen inte precis av den råa hatretorik som hade börjat frodas i det ryska imperiet inklusive Finland genast efter marsrevolutionen 1917.⁵

De röda i Finland hann aldrig anta någon egen konstitution. De utkast som utarbetades, framför allt av O. W. Kuusinen, pekade emellertid på en samhällsmodell i vilken principen om en parlamentarisk demokrati på nationell nivå kombinerades med en socialistisk planekonomi. Samtidigt som den accepterade ett flerpartisystem, skulle den vara ett verktyg för att kunna ingripa också i den ekonomiska sfären. Inget tyder dock på att en sådan balansgång hade kunnat lyckas. Numera är de finländska forskarna eniga om att de rödas seger skulle ha inneburit uppkomsten av ett Sovjet-Finland, det vill säga en total förlust av landets självständighet.

Även om arbetarråd som statsbärande institutioner formellt fortsatte att fungera endast i Sovjetunionen, fördes omfattande en dis-

kussion om ekonomisk och industriell demokrati runt om i Europa, inte bara av Sovjetanhängare. Diskussionen satte djupa spår även i Sverige. För Vänsterpartiet, som 1919 anslöt sig till Komintern, blev propagandan för en sovjetisk demokratimodell ett viktigt, men föga övertygande argument. Mer betydelsefull blev diskussionen inom socialdemokratin, där olika förslag om industriell och ekonomisk demokrati ingående penetrerades. På partikongressen 1920 pläderade partisekreteraren Gustav Möller för den modell som utarbetats i Österrike, medan Ernst Wigforss var djupt inspirerad av den engelska gillesocialismen. Efter valförlusten 1920 avmattades gradvis socialdemokratin intresse för industriell demokrati i allmänhet och som redskap för en övergång till socialism.

Men inte heller för den liberala parlamentariska demokratin, som segrade i större delen av Europa, var folkväldet något entydigt. Allmän rösträtt uppnåddes och javisst, vanligtvis också parlamentarism. Den ekonomiska sektorn, den kapitalistiska marknaden, lämnades däremot oinskränkt. Frågan om man verkligen kunde överlåta makten till folket, fortsatte också att vara en övergripande fråga. Skräcken för den oregerliga massan var djupt förankrad hos den tidens makt-eliter. ”När massorna samlas försvinner deras moraliska kvaliteter. Folk slutar tänka, glömmar förnuft och styrs enbart av sina känslor”, sammanfattade Sigmund Freud många tankar.⁶

Massorna gjordes också ansvariga för det politiska förfall som drabbade många av de unga demokratierna. Totalitära rörelser är möjliga varhelst massorna – de som saknar röst och säte i det demokratiska systemet – fått aptit på politiken, menade Hanna Arendt. Ledande forskare, från Max Weber till Joseph Schumpeter, fångade upp denna oro. Visst skulle folket inkluderas, men kanske inte själva utöva makten. Parlamentet kunde bara till en viss grad utvecklas till ett ledande forum för nationell politik. Det krävdes motviker: byråkratin, marknaden, ett starkt politiskt ledarskap. Begrepp som ”ledarskapsdemokrati” eller ”konkurrenselitism” fångade in dessa uppfattningar och beredde därmed mentalt marken för kommande inskränkningar av den politiska demokratin.

Parallellt med dessa teoretiska resonemang kunde man, trots den borgerliga frontens och i synnerhet kapitalkretsarnas rädsla för nya uppror, skönja en fortsättning av den gamla patriarkaliska ledarstilen

inom flera svenska och finländska företag – en ledarstil som dämpade motsättningen mellan arbetsgivare och arbetstagare. Patronernas och de gamla ägarläkternas under flera generationer etablerade makt förblev länge stark. Men detta förhindrade inte ett för svensk-finska samfund typisk interaktivt handlingsmönster, och även denna växelverkan var i högsta grad asymmetrisk, det vill säga föga demokratisk. I det patriarkatiska systemet var arbetsgivaren och arbetstagarer tydligt separerade från varandra. Den förstnämnda svarade till stor del för arbetstagarens liv och bedrev ofta en påträngande och även i privatlivet inträngande social kontroll.

Vardera parten hade rättigheter och förpliktelser, men trots de fackliga organisationernas uppkomst i slutet av 1800-talet förblev deras förmåga att stöda de enskilda arbetstagarer rättigheter länge svag. Enligt Karl Molins bedömning uppfattade en stor del av Sveriges arbetstagarer långt in på 1930-talet den patriarkala ordningen som ett ”bra system”, som var värt att hålla fast vid. Detta grepp om arbetskraften passade självfallet arbetsgivarerna, men efter att det socialt utjämnande välfärdsprojektet på 1930-talet hade inletts försköts en del av denna kontroll indirekt till statsmakten genom ett antal korporativa lösningar mellan arbetsmarknadens motparter under regeringens beskydd. I detta avseende bidrog etableringen av den politiska demokratin till en centralisering av den ekonomiska makten.⁷

I Finland skedde motsvarande maktförskjutning långsammare än i Sverige. Men under vinterkriget 1939–1940 uppnåddes, som Henrik Meinander visar i sin översikt ”Det långa 1900-talet”, en så kallad januariförlovning, genom vilken arbetsmarknadens motpoler erkände varandra som förhandlingsparter. De därpå följande krigsåren bidrog också på ett bestående sätt till denna ömsesidiga samarbetsvilja – även om strejkbenägenheten förblev högre än i Sverige ännu under flera årtionden framöver, var motivet bakom dessa arbetsstrider inte i första hand ekonomiska utan politiska.

Mot bakgrunden av detta är det kanske inte så märkligt att sjösättandet av och de första seglatserna för den parlamentariska demokratin blev en tidvis nog så skakig historia. Den radikala vänstern propagerade för socialism och sovjetmakt. Stora delar av högern var långt in på 1930-talet skeptiska mot den parlamentariska demokratin. De politiska motsättningarerna var djupa efter krigsslutets revo-

lutionära strider och ovanan att överbrygga dem inom ramen för de parlamentariska strukturerna påtagliga. Två kraftiga lågkonjunktioner – efterkrigsdepressionen i början av 1920-talet och 30-talskrisen, kombinerat med de förhärskande ekonomiska doktrinerna – klavband politikernas manöverutrymme. I många länder, till vilka även Finland och Sverige hörde, var partiväsendet ostadigt och under uppbyggnad, vilket försvårade uppkomsten av stabila parlamentariska majoriteter. Allt detta bidrog till en fortsatt skepsis mot den liberala demokratin från såväl höger som vänster. Särskilt märkbart var detta i Finland, märkt av inbördeskrigets efterdyningar, vilket återspeglas i Oula Silvennoinens och Ainur Elmgrens bidrag.

Situationen förändrades efter andra världskriget. Den senare hälften av 1900-talet kan beskrivas som den liberala marknadsbaserade demokratins höjdpunkt. Perioden kan indelas i två hälfter. Under den första hälften, som fortgick fram till 1970-talet, började Finland steg för steg knappa in på det ekonomiska och sociala försprång som Sverige, tack vare att landet hade undgått både första och andra världskriget, hade fått i sin samhällsutveckling. Att så skedde, trots att den svenska tillväxten även internationellt sett var utmärkt under denna epok, berodde inte minst på Finlands tämligen omfattande och lukrativa handel med Sovjetunionen. Till saken hörde emellertid också att Finland, oaktat sina tunga krigsår och återuppbyggnadsprojekt, relativt sett hade kommit mycket lindrigare undan i andra världskriget än Östersjöregionens övriga randstater.

Den första hälften, då den fordistiska välfärdsstaten byggdes upp, innebar inte minst i Sverige och Finland en bred socialliberal konsensus då det gällde att sluta upp kring nationalstaten och dess demokratiska institutioner som pådrivare för å ena sidan industrisamhällets utveckling, å andra sidan välfärdssamhällets kraftiga expansion. De politiska partierna sågs som centrala fundament i det parlamentariska systemet, samtidigt som korporativa strukturer skapades en dialog mellan politik och näringsliv. Det rådde ett slags symbios mellan kapitalets önskan om massproduktion och folkets önskan om massdemokrati, konstaterar Kjell Östberg i kapitlet om folk rörelsepartierna. Ekonomins styrka var beroende av lönearbetarnas välbefinnande. Som Eva Blomberg visar i sitt bidrag blev jämställdhet mellan könen också ett viktigt politikområde.

Den andra hälften innebar en förskjutning från politikens primat till demokrati mer på marknadens villkor. En del forskare ser denna förskjutning som en följd av ideologiska betoningar och därav följande inrikespolitiska beslut. Andra ser skiftet snarast som en konsekvens av att de västerländska ekonomierna efter tre decennier av rekordsnabb tillväxt började tappa fart, vilket ökade utlokaliseringen av många industribranscher till länder och regioner med lägre produktionskostnader och även trycket att röja undan diverse hinder för kapitalets fria rörlighet.

Politiken ansågs ha fått för stort inflytande på marknadens bekostnad. Lösningen låg i att släppa loss kapitalismens självläkande krafter. Demokratins former kom åter att i stor utsträckning bestämmas av den globala ekonomiska utvecklingen. Och här sågs den breda massdemokratin, som förknippats med välfärdsstaterna, som ett särskilt problem.⁸ Tankarna har tillspetsats sammanfattats av nationalekonomen och bankmannen Björn Wahlroos: Marknaden bör – både av effektivitetsskäl och på moraliska grunder – ges prioritet framför olika former av politiskt eller statligt agerande. Politiskt styre kan inte undvikas helt eftersom det finns vissa varor som marknaden helt enkelt inte kan hantera. ”Men eftersom demokratin jämfört med marknader tenderar att vara ganska ineffektiv och/eller kostsam, är det bara sunt förnuft att föreslå att den bör tillämpas sparsamt.”⁹

Införandet av marknadsinspirerade styrprocesser inom politik och förvaltning har bidragit till att försvaga den demokratiska kontrollen. Genom att ersätta traditionell politisk styrning med begreppet *governance* har man ytterligare löst upp gränserna mellan politik och marknad. New public management är ett näraliggande fenomen, där marknadsimporterade effektivitets- och lönsamhetskalkyler styr organiseringen av offentlig verksamhet. Om statens uppgift blir att i samarbete med marknaden garantera ekonomisk tillväxt och ett gott investeringsklimat, reduceras det demokratiska fältet till ett ekonomiskt räkneverk. På så sätt upplöses själva idén om folket, menar den amerikanska statsvetaren Wendy Brown.¹⁰

I sitt inledande kapitel diskuterade Henrik Meinander relationen mellan demokrati och nationalstat, och han menar att den tilltagande uppslutningen kring nationalstaten var en avgörande orsak till att kritiken mot demokratins tillkortakommanden kom att avta.

Samtidigt har de senaste årtiondenas globalisering och ekonomiska kriser lett till ett ifrågasättande av nationalstatens förmåga att skapa en hållbar grund för demokratisk konsensus, eller åtminstone en plattform för hållbara kompromisser. Ett viktigt inslag i de populistiska partiernas nationalistiska retorik är ju för övrigt att återskapa en sådan men, som Nadia Urbinati påpekat, underordnad det egna projektet, inte som ett möte mellan olika idéer och intressen.¹¹

Samtidigt har de nya geopolitiska styrkeförhållandena med obändig kraft pressat den politiska och ekonomiska eliten att försöka skapa bärkraftiga styrformer på övernationell nivå. Många av dem, knutna till försöken att reglera och samordna en global marknad med uppenbara dysfunktionella drag, som Internationella valutafonden eller Världsbanken, saknar varje form av reell demokratisk kontroll, eller är ens genomskinliga.

Annorlunda förhåller det sig med Europeiska unionen, som har en ambition att vara både ett ekonomiskt och ett politiskt projekt. Stora ansträngningar har här lags ner på att försöka återskapa många av nationalstatens kännetecken på europeisk nivå: en paneuropeisk identitet, en gemensam marknad och politiska beslutsorgan som vill efterlikna de nationella. Medan unionen varit relativt framgångsrik i sina strävanden att driva igenom en gemensam marknad baserad på en nyliberalt färgad, ekonomisk politik, kodifierad i Maastricht- och Lissabonfördragen, är det uppenbart att man misslyckats med att ge legitimitet åt sina politiska ambitioner.

I själva verket står hela EU:s konstruktion i motsättning till den typ av parlamentariska demokratier som länge utgjort idealet för den liberala demokratin. En viktig utgångspunkt för EU är att vara ett konsensusinriktat, konserverande system, där beslut fattas i samförstånd. Det förstärks av att EU består av en rad olika institutioner utan något klart maktcentrum. Det finns ett ministerråd, en kommission med en omfattande och mäktig byråkrati, och vidare Europaparlamentet, Europeiska centralbanken, EU-domstolen och de 28 medlemsländernas regeringar och nationella parlament – alla med inflytande över unionen och dess beslut.

Därmed blir EU det tydligaste exemplet på Urbanis två andra ”demokratiska självskadebeteenden”. Att låta en mindre grupp centrala politiker mötas i mitten för att hitta lösningar över huvudet på

väljarna och att överlåta besvärliga samhällsproblem åt byråkrati och tekniska experter.

Sammanfattningsvis har antologins texter bekräftat den inledande tesen att tre av demokratins drivkrafter – de politiska kulturerna i de båda länderna, geopolitiken och världsekonomin – varit djupt sammanflätade med varandra. Ingen av dessa drivkrafter kan ensam förklara de obestridliga framsteg som demokratin genomgått i både Sverige och Finland under den undersökta tidsperioden.

Ekonomiskt befann sig Finland i slutet av 1800-talet långt efter Sverige. Inte heller Sverige var då ännu fullt utvecklat, men landet hade under århundraden samlat på sig erfarenheter av storskalig internationell verksamhet på allt viktigare världsmarknader. Samtidigt skulle effekterna av relationerna till de globala marknaderna komma att bli likartade för de båda länderna. Både Sverige och Finland befinner sig trots allt långt ifrån världens ekonomiska centrum. Ländernas konkurrensfördelar måste därför bestå av annat än naturresurser eller goda geografiska lägen.

Geopolitiken har påverkat den interna politiska kulturen i båda länderna. I Finland har läget mellan öst och väst varit en avgörande utgångspunkt. Men också i Sverige fruktade man redan i slutet av 1800-talet en möjlig invasion från Ryssland och ett liknande hot levde kvar i synnerhet under kalla kriget. Östersjön verkar knappast ha varit det ”fredens hav”, som den sovjetiska propagandan framgångsrikt proklamerade. Som ett traditionellt neutralt land har Sverige kunnat profilera sig mer aktivt än Finland i internationell politik. I jämförelse har Finland uppträtt som en passiv aktör – delvis på grund av den svåra relationen med grannen i öst. Av samma orsak höll finsk försvarspolitik länge en mycket låg profil, men bland annat genom den allmänna värnplikten förblev landets försvarsförmåga (och därmed förmågan att överleva som en suverän stat) trovärdig. Detta motiverades med bestämmelserna i VSB-pakten med Sovjetunionen 1948. Därför blev försvarsväsendet och dess storlek ingen viktig eller kontroversiell politisk fråga i Finland. Sverige och Finland välkomnade i detta avseende slutet på kalla kriget på olika sätt. I motsats till Finland, minskade Sverige gradvis sin militära kapacitet. Trots det omvandlade såväl Finland som Sverige sitt försvar så att det blev kompatibelt med NATO. Under 2010-talet har säkerhets-

situationen i Östersjöregionen åter blivit aktuell, vilket också har förändrat Sveriges inställning till Europas geopolitiska konstellationer.

Demokratisering är ingen rätlinjig process och de externa faktorer som påverkat den har under denna period varit delvis olika på de två sidorna av Bottniska viken. Tack vare den fredliga utvecklingen i Sverige har landets politiska kultur länge varit stabil. I Finland däremot gick en stor andel av tillgängliga resurser och politiskt kapital åt till att lugna den sociala situationen i landet till följd av inbördeskriget och andra världskriget. Framför allt under 1960- och 1970-talen drevs anpassningen till Sovjetunionens intressen alltför långt i finsk inrikespolitik. Ändå har regeringens och det politiska systemets legitimitet i båda länderna varit fortsatt stark, och bekräftats av effektiv och tillförlitlig administration och byråkrati. Förklaringar till detta kan hittas inte minst i den långa gemensamma historien.

Även om åren kring 1917 utgör en självklar klimax i de bägge ländernas demokratiseringsprocesser har bokens bidrag lyft fram och bekräftat några andra perioder där förutsättningarna för den demokratiska utvecklingen definierats. Det handlar om 1890-talets kraftiga industrialisering och samtidiga formering av starka folkliga rörelser med ambitioner att vara demokratins bärare. På 1930-talet förekom stora utmaningar för den sköra demokratin, vilket i bägge länderna utmynnade i formerandet av nationella samlingsstrukturer. 1970-talet var sedan höjdpunkten för efterkrigstidens starka välfärdsstater med stor demokratisk legitimitet. Och slutligen 2010-talet, vår tid. I vårt avslutande kapitel har vi pekat på att demokratin, sådan som vi har känt den, är utmanad av starka interna och externa krafter. I vilken utsträckning de drivkrafter som skapat demokratin i våra länder förmår möta dessa utmaningar och utveckla dem till en vitalisering av de demokratiska strukturerna är en öppen fråga, men låt oss instämma i Anu Koivunens credo: utan medborgarnas tillit och vilja att delta dör demokratin.

Noter

- 1 Huntington, *The Third Wave*, s. 15.
- 2 Näsström, ”Demokratin måste bli mer upprorisk mot makthavare”; Urbinati, *Democracy disfigured*.
- 3 För mer om denna utveckling, se Andrén, *Sveriges riksdag* 9.
- 4 För mer om utvecklingen i Finland, se Seppo Hentilä i Jussila, Hentilä & Nevala, *Finlands politiska historia 1809–2009*.
- 5 Haapala, *Kun yhteiskunta hajosi*; Rantatupa, ”Elintarvikehuolto ensimmäisen maailmansodan aikana”, s. 265–269, 275–279; Ehrnrooth, *Sanan vallassa, vihan voimalla*, passim; Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 6 Jonsson, *Crowds and democracy*.
- 7 Se t.ex. Kettunen, *Suojelu, suoritus, subjekti*; Ericsson, ”Vi är alla delar av samma familj”; Sundell, *Patriarkalism och föreningsrätt*; Molin, *Den moderne patriarken*; Rostgaard & Wagner (red.), *Lederskab i Dansk Industri*; Karonen, *Patruunat ja poliitikot*, kap. 10; Raiskio, *Henkilöstön johtaminen*.
- 8 Streeck, *Köpt tid*.
- 9 Wahlroos, *Marknader och demokrati*.
- 10 Brown, *Undoing the demos*.
- 11 Urbinati, *Democracy disfigured*.

Intervjuer

SDP:s partihögkvarter, Helsingfors 25.4.2016:
Mikko Majander, chef för tankesmedjan Kalevi Sorsa
Tero Shemeikka, internationell sekreterare SDP

Riksdagshuset, Helsingfors 26.4.2016:
Katri Kulmuni, riksdagsledamot
Seppo Kääriäinen, riksdagsledamot

Intervjuer med lokala företrädare för Centern i Finland, utförda våren 2016 av fil.
kand. Johanna Rehn

Intervjuer med lokala företrädare för den svenska socialdemokratin, utförda
2014–2016 av Kjell Östberg

PETRI KARONEN & KJELL ÖSTBERG: AVSLUTNING, s. 423–436

Litteratur

- Andrén, Georg, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Bd 9, Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling*, Stockholm: Riksdagen 1937.
- Brown, Wendy, *Undoing the demos. Neoliberalism's stealth revolution*, New York: Zone Books 2015.
- Ehrnrooth, Jari, *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*, Historiallisia Tutkimuksia 167, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1992.
- Ericsson, Christer, ”Vi är alla delar av samma familj”. *Patronen, makten och folket vid Nyby bruk 1880–1940*, Stockholm: Carlsson 1997.
- Haapala, Pertti, *Kun yhteiskunta hajosi*, Helsinki: Painatuskeskus 1995.
- Huntington, Samuel P., *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press 1991.
- Ihalainen, Pasi, *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919*, Studia Fennica Historica 24, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017.
- Jonsson, Stefan, *Crowds and democracy. The idea and image of the masses from revolution to fascism*, New York: Columbia University Press 2013.
- Jussila, Osmo, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Finlands politiska historia 1809–2009*, 3:e uppl., Helsingfors: Schildts 2009.
- Karonen, Petri, *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*, Historiallisia Tutkimuksia 217, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- Kettunen, Pauli, *Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteis-*

- kunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*, Historiallisia Tutkimuksia 189, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1994.
- Molin, Karl, *Den moderne patriarken. Om arbetsledarna och samhällsomvandlingen 1905–1935*, Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 56, Stockholm: Stockholms universitet 1998.
- Näsström, Sofia, ”Demokratien måste bli mer upprorisk mot makthavare”, *Respons* nr 5, 2016.
- Raiskio, Kaj, *Henkilöstön johtaminen Valkeakosken tehdasyhteisössä Rudolf ja Juuso Waldenin aikakaudella 1924–1969*, Jyväskylä Studies in Humanities 193, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2012.
- Rantatupa, Heikki, ”Elintarvikehuolto ensimmäisen maailmansodan aikana”, Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- Rostgaard, Marianne & Michael F. Wagner (red.), *Lederskab i Dansk Industri og Samfund 1880–1960*, Historiestudiet. Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg: Aalborg Universitet 2000.
- Streeck, Wolfgang, *Köpt tid. Den demokratiska kapitalismens uppskjutna kris. Adornoföreläsningar i Frankfurt 2012*, Göteborg: Daidalos 2013.
- Sundell, Åke, *Patriarkalism och föreningsrätt. Om produktion och facklig kamp inom handelsträdgårdsnäringen i Malmö med omnejd fram till 1936*, Bibliotheca Historica Lundensis 88, Lund: Lunds universitet 1997.
- Urbinati, Nadia, *Democracy disfigured. Opinion, truth, and the people*, Cambridge: Harvard University Press 2014.
- Wahlroos, Björn, *Marknader och demokrati. Uppbrott från majoritetens tyranni*, Stockholm: Atlantis 2012.